XORAZM VOHASIDA BESHIK TO‘YI: QADIMIY MAROSIMLAR VA ULARNING TRANSFORMATSIYASI

Otaboyeva Zuxra O'ktam qizi

Ma'mun Universiteti Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur tezisda Xorazm vohasida keng tarqalgan beshik to‘yi marosimining tarixiy-etnografik xususiyatlari, uning tarkibiy qismlari, ramziy mazmuni hamda zamonaviy davrda yuz berayotgan transformatsion jarayonlar tahlil qilinadi. Beshik to‘yi nafaqat chaqaloqning beshikka solinishini ifodalovchi oilaviy marosim, balki xalqning farzand, oila, nasl davomiyligi, farovonlik va ezgu tilaklar haqidagi an’anaviy qarashlarini mujassam etgan murakkab madaniy hodisa sifatida qaraladi. Tadqiqotda marosimning qadimiy ildizlari, unda saqlanib qolgan magik-ramziy unsurlar, ayollar marosim madaniyatining o‘rni va zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhit ta’sirida marosimning o‘zgarishi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Xorazm vohasi, beshik to‘yi, marosim, urf-odat, etnografiya, folklor, an’ana, transformatsiya, ramziylik, oilaviy marosimlar.

Xorazm vohasi Markaziy Osiyoning qadimiy sivilizatsiya o‘choqlaridan biri sifatida o‘ziga xos moddiy va nomoddiy madaniy merosi bilan ajralib turadi. Vohada asrlar davomida shakllangan urf-odat va marosimlar xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari hamda oilaviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan. Ayniqsa, inson hayotining muhim bosqichlari — tug‘ilish, nikoh va vafot bilan bog‘liq marosimlar xalq madaniyatining uzviy qismini tashkil etadi. Shunday marosimlardan biri beshik to‘yi bo‘lib, u Xorazm vohasida o‘ziga xos mahalliy xususiyatlar asosida shakllangan va avloddan avlodga o‘tib kelgan.

O‘zbek xalqining an’anaviy oilaviy marosimlari tarkibida beshik to‘yi qadimiy marosimlardan biri hisoblanadi. Uning ayrim unsurlarida qadimgi e’tiqod va tasavvurlarning izlarini ko‘rish mumkin. Chaqaloqni turli xavf-xatarlardan asrash, uning sog‘lom voyaga yetishini tilash, oilaga qut-baraka kirishini istash kabi qarashlar marosimning semantik asosini tashkil etgan. A. Ashirov o‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlarini tahlil qilar ekan, oilaviy marosimlarda qadimgi diniy-mifologik

tasavvurlar, tabiat va inson munosabatlari hamda himoya bilan bog‘liq qarashlarning saqlanib qolganligini ko‘rsatadi.[1]

Xorazm vohasidagi beshik to‘yining o‘ziga xos jihatlaridan biri uning mahalliy nomlanishida ham namoyon bo‘ladi. Hududda ushbu marosimning “Buvak yig‘ilish” nomi bilan atalishi qayd etilgan. Bu nomning o‘ziyoq marosimning jamoaviy xususiyatini, ya’ni qarindoshlar va yaqin kishilarning yangi tug‘ilgan chaqaloq munosabati bilan bir joyga yig‘ilishini anglatadi.[4]

Xorazm vohasida beshik to‘yining folkloriy jihati ham alohida e’tiborga loyiq. Marosim davomida aytiladigan alla, duo va olqishlar xalqning axloqiy-estetik qarashlarini ifodalagan. Farzandning sog‘lom, baxtli, uzoq umrli bo‘lishi, ota-onasiga mehribon va el-yurtga foydali inson bo‘lib voyaga yetishi haqidagi tilaklar marosimiy aytimlarning asosiy mazmunini tashkil etadi. Xorazm vohasidagi beshik to‘yining yana bir muhim xususiyati — xalfa san’ati bilan bog‘liqligidir. Xorazm an’anaviy madaniyatida xalfa ayollar xalq og‘zaki ijodi namunalarini ijro etuvchi, marosimlarning badiiy-estetik muhitini shakllantiruvchi shaxslar sifatida alohida o‘rin egallagan. Beshik to‘ylarida xalfalarning ishtiroki marosimning nafaqat oilaviy, balki folkloriy ahamiyatini ham oshirgan.[4] Beshik to‘yining tarkibida chaqaloq va onani turli xavflardan asrash bilan bog‘liq qadimiy qarashlar ham mavjud bo‘lgan. Ayniqsa, tug‘ruqdan keyingi chilla davri bilan bog‘liq urf-odatlarda ona va bolani muayyan vaqt davomida ehtiyot qilish, ularni turli salbiy ta’sirlardan himoyalash kabi qarashlar aks etgan. Xorazm vohasi o‘zbeklarining chilla marosimlari bo‘yicha olib borilgan yangi tadqiqotlarda ham ushbu davr bilan bog‘liq qadimiy tasavvurlar, irim-sirimlar va marosimiy amaliyotlar tahlil qilingan.[3]

Xorazm vohasida beshik va sunnat to‘yi marosimlarining an’anaviylik hamda zamonaviylik jihatlari bo‘yicha 2025-yilda amalga oshirilgan N.M. Matkarimovaning tadqiqoti ushbu transformatsion jarayonlarni o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Tadqiqotda Xorazm vohasi materiallari asosida marosimlarning an’anaviy shakllari bilan zamonaviy ko‘rinishlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabat masalasi yoritilgan.[2]

Marosim transformatsiyasining muhim jihatlaridan biri qadimgi unsurlarning ma’no jihatdan qayta talqin qilinishidir. Ilgari muayyan himoya yoki magik mazmunni ifodalagan

ayrim marosimiy harakatlar bugungi kunda ko‘proq ramziy va estetik xarakter kasb etishi mumkin. Bugungi globallashuv sharoitida an’anaviy marosimlarni o‘rganish va hujjatlashtirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Xorazm vohasidagi beshik to‘yi qadimiy tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan, xalqning oilaviy va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan muhim marosimlardan biridir. Uning tarkibidagi beshik, alla, duo, olqish, ayollar ishtiroki va xalfa ijrochiligi kabi unsurlar vohaning o‘ziga xos etnomadaniy muhitini aks ettiradi. Marosimning ayrim qadimiy shakllari zamonaviy davrda o‘zgarib, yangi mazmun va ko‘rinishlarga ega bo‘layotgan bo‘lsa-da, uning asosiy semantik yadrosi — farzandga mehr, avlod davomiyligi, oilaviy birdamlik, ezgu tilak va farovonlik g‘oyalari — saqlanib qolmoqda. Kelgusida vohaning turli tumanlarida beshik to‘yining lokal variantlarini qiyosiy o‘rganish, marosim folklorini dala tadqiqotlari orqali qayd etish hamda an’anaviy va zamonaviy shakllar o‘rtasidagi farqlarni tizimli tahlil qilish mazkur marosimning tarixiy-madaniy evolyutsiyasini yanada chuqurroq ochib berish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlari. — Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.

2. Matkarimova N.M. O‘zbeklarning beshik va sunnat to‘yi marosimlari: an’anaviylik va zamonaviylik (Xorazm vohasi materiallari asosida). — Avtoreferat. — 2025.

3. Otaboyeva R. “Xorazm vohasi o‘zbeklari chilla marosimlarining etnografik tahlili” // Tamaddun Nuri. — 2026.

4. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi. “Beshik to‘y” — oilaviy marosimlar va an’analar bo‘yicha milliy ro‘yxat materiali.